

Szvercsek Dávid¹

Az egyházi és katonai ünnepek szerepe a közösségi önazonosság formálásában a Horthy-korszakban

The Role of Religious and Military Holidays in Shaping Community Identity during the Horthy Era

Absztrakt

A tanulmány a Horthy-korszak egyházi és katonai ünnepeit vizsgálja a trianoni békeszerződés által kiváltott nemzeti trauma kontextusában, arra keresve választ, miként járultak hozzá az egyházi rítusok, valamint a katonai ünnepek és megemlékezések a kollektív önazonosság újraformálásához. A trianoni békediktátum miatt bekövetkező drasztikus területi és demográfiai veszteségek, amelyek különös mértékben sújtották az egyházi intézményrendszer és a fegyveres erők szervezetét, olyan válsághelyzetet teremtettek, amelyben a nemzeti identitás újraértelmezése elkerülhetetlenné vált. Vizsgálatom tárgya, hogy milyen formán kapcsolódtak össze a történelmi egyházak liturgikus ünnepei és a haderőhöz kötődő hivatalos katonai ceremóniák, s miként adtak közös, „keresztény–nemzeti” értelmezési keretet a trianoni veszteségnek. A tanulmány megállapítása, hogy az egyházi és katonai rítusok nem pusztán a trauma emlékezetét tartották fenn, hanem a közösségi áldozatvállalás, a hősiesség és a revíziós remény hangsúlyozásán keresztül meghatározó szerepet játszottak a Horthy-korszak nemzeti önképének és kollektív önazonosságának formálásában.

Kulcsszavak: Trianon, Horthy-korszak, egyházi ünnepek, katonai emlékűnnepségek, közösségi önazonosság, keresztény–nemzeti identitás

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: szvercsek.david@gmail.com

Abstract

This study examines the religious and military holidays during the Horthy Era in the context of the national trauma triggered by the Treaty of Trianon, seeking to answer how religious rites, military holidays and commemorations contributed to the reshaping of the collective identity. The drastic territorial and demographic losses resulting from the Treaty of Trianon, which particularly affected the organisational structures of the church and the armed forces, created a crisis in which a reinterpretation of national identity became inevitable. The analysis shows that the liturgical feasts of the historical churches and official military ceremonies associated with the army were intertwined, and how they provided a shared "Christian-national" interpretive framework for the losses of Trianon. The study states that church and military rites did not merely preserve the memory of the trauma, but played a decisive role in shaping the national self-image and collective identity of the Horthy era through their emphasis on communal sacrifice, heroism, and the hope for revision.

Keywords: Trianon, the Horthy Era, religious holidays, military commemorations, community identity, Christian-national identity

Bevezetés

A trianoni békeszerződés a 20. századi magyar történelem egyik alapvető politikai és társadalmi fordulópontja, amelyhez a hazai történetírás és a közgondolkodás egyaránt a „nemzeti trauma” fogalmát kapcsolja.² A döntés miatt bekövetkező demográfiai változások nem csupán az államjogi berendezkedést alakították át, hanem a történelmi Magyarország önmagáról alkotott képét és a „csonka ország” tapasztalatát emelték a kollektív önazonosság egyik meghatározó elemévé.³ Azok az elemzések, amelyek Trianont választott traumaként írják le, arra mutatnak rá, hogy az országvesztés értelmezése a 20. század folyamán nem lezárt eseménytörténetként, hanem generációkon átívelő, narratív és szimbolikus újrajátszásként van jelen, különösen a politikai diskurzusban.⁴ Olyan értelmezések is születtek, amelyek a Trianonhoz kapcsolódó „tragikus fordulatot” a magyar múlt egészét érintő értelmezési átrendeződésként ragadják meg.⁵

A trauma nem kizárólag a történetelbeszélés és a sajtónyelv szintjén érzékelhető, hanem közvetlenül érinti azokat az intézményi alrendszereket is, amelyek a magyar társadalom önazonosságának kiemelt hordozóiként működtek. A történelmi egyházak esetében a határváltozások és az erre adott egyházi válaszok együttesen alakították át az egyházi igazgatást: egyházmegyék és plébániák szakadtak szét, új joghatósági viszonyok jöttek létre, ami a hívek lokális és nemzeti kötődéseit egyaránt érintette.⁶ A fegyveres erőkre vonatkozó rendelkezések – a hadsereg létszámának korlátozása

² Kovács 2015: 82–84.

³ Kovács 2015: 85–88.

⁴ ILG 2022: 25–34.

⁵ ILG 2022: 35–40.

⁶ Ujházi 2020: 457–463.

és a fegyverzeti tilalmak – azt eredményezték, hogy a magyar katona korábban kialakult önképe és társadalmi szerepe módosult, miközben a haderő a szuverenitás és a revíziós remény kiemelt szimbóluma maradt.⁷ Mindez abba az irányba mutat, hogy Trianon nem pusztán egy emlékezetpolitikai hivatkozási pont, hanem az egyházi és a katonai „hivatásrend” identitását is alapvetően érintő történelmi törésvonal.

Emiatt különös jelentőségre tettek szert azok a rituális formák, amelyek a veszteség, az áldozathozatal és a jövőre irányuló remény közös kereteinek kijelölésében játszottak szerepet.⁸ Az egyházi ünnepek, engesztelő szertartások és emlékek, valamint a katonai jellegű emlékünnepek, díszszemlék és emlékműavatások olyan ismétlődő, normatív módon szabályozott cselekvéssorokat alkottak, amelyekben a közösség saját helyzetét egy „keresztény–nemzeti” értelmezési horizontba ágyazva jelenítette meg.⁹ Az emlékezet- és identitáskutatás eredményei arra utalnak, hogy a traumatikus múlt ilyen típusú rituális megjelenítése nem pusztán a múltra vonatkozó tudást rögzíti, hanem a jelenben is alakítja a csoportthatárokról, a közösségi felelősségről és a jövőre irányuló kollektív várakozásokról alkotott képet.¹⁰ E jelenség értelmezéséhez Victor Turner rítuselmélete kínál hasznos fogalmi kiindulópontot. Turner rámutat, hogy bizonyos ünnepi alkalmak nem csupán emlékezést szolgálnak, hanem átmeneti állapotot hoznak létre a közösség számára. Ilyenkor a résztvevők egy időre kilépnek a hétköznapi megszokott keretei közül, közösen gondolják végig saját helyzetüket és múltjukat. Ezt a „küszöbhelyzetet” nevezi átmeneti állapotnak (*liminalitásnak*), az itt megélt, a mindennapi különbségeken részben felülemelkedő összetartozásélményt pedig sajátos közösségi tapasztalatként (*communitasként*) írja le.¹¹

A Horthy-korszak egyházi és katonai ünnepei ebből a szempontból kettős jellegűek: formájukban megőrzik az egyházi és katonai rend hierarchikus sajátosságait, de tartalmukban és üzenetükben olyan közös „keresztény–nemzeti” térként jelennek meg, amelyben a résztvevők rangtól és felekezettől függetlenül a nemzeti veszteség, az áldozatvállalás és a jövőre irányuló remény közös hordozóiként jelennek meg. Turner fogalmai nem a hierarchiák eltűnésére utalnak, hanem arra a folyamatra, amelyben e rítusok ideiglenesen a közös hovatartozás élményét emelik a különbségek fölé, és ezáltal járulnak hozzá a kollektív önazonosság újrafogalmazásához. Jelen tanulmány ebből a szintetizáló perspektívából vizsgálja a Horthy-korszak egyházi és katonai ünnepeit, arra keresve választ, miként járultak hozzá e rítusok a kollektív önazonosság formálásához a trianoni trauma által meghatározott történelmi közegben.

A trianoni békediktátum hatása az egyházakra és a magyar királyi honvédségre

A trianoni békediktátum következményei nem korlátozódtak az állami szuverenitás és a területi integritás kérdéseire, hanem mélyrehatóan érintették a magyar társadalom

⁷ TURBUCZ 2023: 70.

⁸ ILG 2021.

⁹ TURBUCZ 2023: 71–72.

¹⁰ FEISCHMIDT 2020.

¹¹ TURNER 1969: 94–105.

intézményi és szimbolikus struktúráit is. Különösen érzékenyen reagáltak ezekre a változásokra azok az intézmények, amelyek a kollektív identitás hordozóiként működtek. Az egyházak és a honvédség eltérő módon, de hasonló intenzitással váltak a veszteségélmény feldolgozásának tereivé. A következőkben e két intézményi szféra átalakulásának főbb vonásait mutatom be.

Az egyházi struktúrák szétesése és a magyar egyházi identitás átalakulása Trianon után

A trianoni békerendszer az egyházi struktúrákat ugyanúgy szétbontotta, mint az állami közigazgatást, egységes egyházmegyék és egyházkerületek kerültek egyszerre több állam fennhatósága alá.¹² A katolikus egyház latin rítusú egyházmegyéinek jelentős része teljesen vagy részben az utódállamok területére esett, ez a püspöki joghatóság, a plébániák és az egyházi intézmények helyzete szempontjából is tartós bizonytalanságot okozott,¹³ a hívők számára érzékelhető veszteségélmény mellett.¹⁴ Az új határok sok esetben úgy vágtak ketté egyházmegyéket, hogy a püspöki székhely és a hívek számottevő része eltérő országokba került, így az egyházkormányzatot hosszú ideig ideiglenes, átmeneti megoldások – különféle apostoli kormányzóságok és adminisztratívurák – tartották össze.¹⁵ A Szentszéknek mindezt úgy kellett kezelnie, hogy egyszerre vegye figyelembe az utódállamok politikai elvárásait, valamint a lelkipásztori szempontokat, ami a Kárpát-medence egészében bonyolult, sokszor nehezen áttekinthető egyházzogi konstrukciók kialakulásához vezetett.¹⁶

A református egyház egyszerre szembesült a területi széteséssel és azzal a dilemmával: hogyan őrizheti meg mégis a Kárpát-medencei reformátusság egységének gondolatát. Az addigi, több egyházkerületre épülő szervezeti rend felbomlása a „magyar reformátusság” történetileg kialakult önképét is válságba sodorta.¹⁷ A felvidéki református közösségekben az 1918–1923 közötti időszakot sokan bibliai „fogságként” élték meg, és prédikációikban a babiloni vizek mellől hazatérő nép képeivel értelmezték saját kisebbségi helyzetüket.¹⁸ A délvidéki esettanulmányok ehhez azt teszik hozzá, hogy a határváltozások gyakran személyi konfliktusokkal kísért egyházszakadási folyamatokat is elindítottak.¹⁹ A református értelmezésekben ezért Trianon egyszerre jelentett szervezeti összeomlást és olyan „negatív alapélményt”, amelyre ráépülhetett az egységes magyar református nemzetegyház gondolata, immár több állam keretei között. Református zsinati viták, emlékünnepek és sajtóviták ennek a kettős tapasztalatnak – szétszakítottság és egységkeresés – a nyilvános, teológiai nyelven megfogalmazott szinterei lettek.

¹² ZOMBORI 2022: 9–12.

¹³ STYAHULA 2022: 15–22.

¹⁴ UJHÁZI 2020: 258.

¹⁵ BEKE 2005.

¹⁶ UJHÁZI 2020: 458–459; 471.

¹⁷ Vö. HÖRCSIK 2022.

¹⁸ Vö. SOMOGYI 2022.

¹⁹ Vö. OROSZ 2022.

Az evangélikus egyház is súlyos szervezeti és anyagi válsággal szembesült, mivel a határváltozások esetükben is híveket, lelkészeket és intézményeket szakítottak ki a korábbi keretből. A vezetés egyszerre próbálta megőrizni a jogi és liturgikus folytonosságot, újraszervezni azokat a gyülekezeti struktúrákat, amelyek egy részét immár idegen államok fennhatósága határozta meg.²⁰ A felvidéki magyar evangélikus közösségek helyzetét az tette különösen feszültté, hogy a kisebbségi lét és az erős magyar nemzeti elköteleződés egyszerre volt jelen, ezért a magyar nyelvű istentisztelet, az egyházi egyesületek és az iskolahálózat fenntartása a közösségi önazonosság kulcskérdésévé vált.²¹ Erdélyben az új román állami keretek közé szorult evangélikus gyülekezetek belső átszervezésekkel és új egyházkormányzati formák kialakításával próbálták összeegyeztetni az alkalmazkodást a magyar és szász hagyományokhoz való ragaszkodással.²² A magyarországi, felvidéki és erdélyi közösségeknek úgy kellett alkalmazkodniuk három különböző utódállam jogrendjéhez, hogy közben a magyar nyelvű istentiszteletet, az iskolákat és az egyházi egyesületeket az önazonosság hordozóiként tartásuk fenn. Az evangélikus sajtó, az egyházkormányzati viták és a nemzeti emléknapokhoz kapcsolódó istentiszteletek ennek a kettős tapasztalatnak lettek a nyilvános fórumai, ahol – a reformátusokhoz hasonlóan – a szétszakítottság élményét a „hűséges maradék” és az Istenre bízott jövő teológiai nyelven fogalmazták újra.

A békeszerződés következtében a katolikus, református és evangélikus közösségek mindegyikének újra kellett gondolnia viszonyát az államhoz, a nemzethez és a saját intézményi kereteihez, miközben a határváltozások a mindennapi vallásgyakorlatot is átszabták. Az egyházi kezdeményezések – az új egyházmegyei beosztásoktól a pásztorleveleken át az engesztelő ünnepekig – ennek a válságnak a kezelésére adtak válaszokat, és egyúttal olyan rituális tereket hoztak létre, ahol a veszteségélmény a hűség, a bűnbánat és a megmaradás reményének nyelvére volt megfogalmazható. Ebben az összefüggésben válik érthetővé, hogy a militarista kultusz és a katonai emlékezet nem elszigetelt jelenség, hanem ugyanannak a trianoni traumának a másik, világi-állami nyelven megfogalmazott feldolgozási módja.

A trianoni korlátozások és a Magyar Királyi Honvédség konnotációjának felértékelődése a Horthy-korszakban

A trianoni békediktátum katonai rendelkezései a magyar államot tartósan a térség egyik leggyengébb fegyveres erejű szereplőjévé tették, ugyanakkor a Magyar Királyi Honvédség a két világháború között fokozatosan a nemzeti önkép egyik kitüntetett hordozójává vált. A haderő strukturális gyengesége és a honvédség közéleti láthatóságának növekedése közötti feszültség a korszak egészében meghatározta azt a keretet, amelyben a „magyar katona” alakja a közgondolkodásban megjelent.

A békeszerződés részletesen meghatározta a magyar haderő megengedett létszámát és szervezetét. A rendelkezések 35 ezer főben állapították meg a maximális létszámot, megtiltották az általános hadkötelezettséget, szűk keretek közé szorították

²⁰ CSERMELYI 2022.

²¹ CZENTHE 2022: 77–99.

²² ULAKCSAI 2022.

a vezérkari szervezet működését, és jelentősen korlátozták a modern hadviseléshez szükséges nehézfegyverzet birtoklását. Az így létrejött haderő a nagyhatalmi viszonyokhoz képest kis méretű, szűk mozgásterű fegyveres erővé vált, amelynek elsődleges funkciója a belső rend fenntartása és a határőrizet volt. A katonai erő klasszikus szuverenitásgarantáló szerepe e feltételek mellett csak – legjobb esetben is – korlátozottan érvényesülhetett.²³

A rendelkezések által engedélyezett haderő a megváltozott országhatárok védelmére sem volt alkalmas. A határvonalak hossza, az ország földrajzi helyzete és a környező államok haderejének nagysága mellett a magyar fegyveres erő – és hadiipar – jelentős, rövid távon behozhatatlan hátrányban volt, ami tartós katonai kiszolgáltatottságot eredményezett. Ezen állapot és a történeti Magyarország szétesésének élménye szorosán összekapcsolódott a korszak közgondolkodásában, és a honvédséget a veszteség tapasztalatának egyik jelképes hordozójává tette.²⁴

A honvédség szervezetén belül ugyanakkor viszonylag korán megjelentek azok a törekvések, amelyek a békediktátum által kijelölt keretek között igyekeztek fenntartani a katonai szakértelem és a szervezeti folytonosság bizonyos szintjét. A tisztikar belső kohéziójának erősítésére, a kiképzési rendszer korszerűsítésére és a személyi állomány különböző formájú „rejtésére” irányuló megoldások – így például a létszám feletti állomány fenntartása vagy az állomány egy részének más tárcák kötelékébe sorolása – egy olyan szakmai mag fennmaradását szolgálták, amely kedvező nemzetközi fordulat esetén a haderő gyors bővítésének alapja lehetett.²⁵

Ezek a szervezeti és személyzeti folyamatok döntően a katonai szakigazgatás és a hadvezetés belső szférájában zajlottak, a társadalom szélesebb rétegei számára kevésbé voltak érzékelhetők. A közvélemény elsősorban a honvédség nyilvános, ünnepi megjelenési formáival találkozott; a haderő jelenléte az állami ceremóniákon, megemlékezéseken és különböző közösségi alkalmakon fokozatosan erősödött. A honvédség „látható” arculata így egyre inkább a reprezentáció terein keresztül formálódott, miközben tényleges katonai ereje továbbra is szűk keretek között maradt.²⁶

A kulturális emlékezetre vonatkozó vizsgálatok arra utalnak, hogy ilyen helyzetben az intézmények szimbolikus jelentésük által is részt vesznek a kollektív önazonosság formálásában. A két világháború közötti Magyarországon a katonai protokoll fokozatosan a kulturális emlékezet egyik fontos hordozójává vált: a honvédséghez kapcsolódó ceremóniális formák olyan ismétlődő reprezentációs alkalmakat hoztak létre, amelyekben a társadalom a veszteség, az áldozatvállalás és a jövőre irányuló várakozás fogalmaival írhatta le saját helyzetét. Ebben a folyamatban a honvédség kettős funkciója rajzolódott ki: a trianoni rendelkezések által korlátozott, tényleges harcértékében gyenge haderőként működött, ugyanakkor a nemzeti önreprezentáció egyik kiemelt szereplőjévé vált, amiben a történeti folytonosság és a revíziós remény motívumai összekapcsolódtak.²⁷

²³ BALLA 2020: 109–111.

²⁴ BALLA 2020: 112–113.

²⁵ ANDAHÁZI SZEGHY 2019: 15–16.

²⁶ ANDAHÁZI SZEGHY 2019: 17–20.

²⁷ FÜLEKI 2021: 99–104.

Ebből következően a Magyar Királyi Honvédség a Horthy-korszakban túllépett szűken vett alaprendeltetésén, és a trianoni trauma értelmezésének, valamint továbbadásának egyik központi intézményévé vált. A haderőhöz tapadó jelentések a veszteség és a megmaradás, a katonai gyengeség és a szimbolikus felértékelődés ellentmondásos egységét fejezték ki, és olyan értelmezési horizontot hoztak létre, amelyben a katonai ünnepek a kollektív önazonosság formálásának tereivé válhattak.²⁸

A korszak egyházi ünnepei mint a közösségi önazonosság formálói

Magyarországon az egyházi ünnepek nem csupán liturgikus alkalmak voltak, hanem a közösségi önazonosság rituális újraszervezésének kitüntetett színterei. A trianoni Magyarországon a római katolikus egyház rendelkezett a legszélesebb társadalmi bázissal, ami döntően befolyásolta az egyházi ünnepek közösségi hatókörét. Az 1930-as népszámlálás összesítése szerint a lakosság mintegy kétharmada katolikus, körülbelül egyötöde református, hozzávetőleg hat százaléka pedig evangélikus volt, a többi felekezet ennél jóval kisebb arányban volt jelen.²⁹ Ennélfogva az egyházi ünnepek közül elsősorban a katolikus rítusok váltak az egész társadalmat megszólító identitáshordozókká, miközben a református és evangélikus alkalmak a kisebbségibb helyzetből építettek sajátos, de a nemzeti önképhez szorosan kapcsolódó közösségi narratívákat.

A korszak kultúrájában jelentős szerepet játszottak az egyház évenkénti rendszerességgel visszatérő ünnepei, valamint a különféle felekezetek jubileumi ünnepségei egyaránt. Ezekben az eseményekben a trianoni veszteség értelmezése, a revíziós remény és a „keresztény–nemzeti” önkép látványos formában jelent meg. A továbbiakban ezért olyan, rendszeresen megtartott emléknapi (Szent István király ünnepe, a reformáció emléknapija) ünneplését vizsgálom, amelyek a katolikus, református és evangélikus hagyományban a Horthy-korszak közösségi önazonosságának alakításában meghatározó szerepet játszottak.

A Szent István-napi ünnep Horthy-kori formája jól mutatja, hogyan rendeződtek közös keretbe az egyházi és katonai rítusok a kollektív önazonosság szempontjából. A reggeli Szent Jobb-körmenet és az esti könyörgő litánia a szent királyhoz és ereklyéjéhez kötött vallási tapasztalatot emelték ki, míg a Ludovika Akadémián tartott tisztavatás az újonnan avatott tisztek esküje révén a honvédséghez kapcsolódó áldozatvállalást és fegyelmet állította a nemzeti önkép középpontjába.³⁰ E rítuselemek együtt azt az önértelmezést támasztották alá, amely Szent István napját „a legmagyarabb ünnepként” látta, s benne a magyar államalkotó erő sorsdöntő jelentőségét, a krisztusi szeretetben egyesülő nemzeti egységet, valamint a Trianon által megcsonkított ország jövőjének legerősebb biztosítékát ragadta meg, ahol a Szent Jobb mint jelkép egyszerre fejezi ki a nyugati kereszténységhez tartozó magyar államiságot, a határon inneni és túli magyarság erkölcsi egységét és a revíziós igény erkölcsi igazolását.³¹

²⁸ FÜLEKI 2021: 105–107.

²⁹ KOCIS 2009: 105.

³⁰ *Új Nemzedék* 1933: 2.

³¹ *Pesti Hírlap* 1933: 1.

Turner rítuselméletének fogalmaival élve az augusztus 20-ai program olyan liminális helyzetet teremtett, amelyben a város lakói a hétköznapi szerepeket félretéve egy átmeneti, rituális közösség tagjaiként élhették meg az eseményeket, miközben az egymásra épülő egyházi és katonai rítusok a „Szent István Magyarországhoz” kötött államalkotó hagyományt és keresztény állameszményt a Trianon utáni nemzeti önazonosság normatív keretként jelenítették meg. A kortárs beszámolók mindezt érzékletesen tették láthatóvá: a budai várat megtöltő, napsütésben vonuló tízezres tömeg, a népviseletben érkező vidéki küldöttségek, a cserkészek és leventék sorai, valamint a külföldi vendégek ezrei a Szent Jobb körül egyetlen, látványosan egységes „nemzeti testként” jelentek meg. A kordonok mögött felsorakozó diplomáciai testület, a felsőház és a képviselőház elnökei, a tábornoki kar, a kormányzó és a hercegprímás jelenléte egyaránt azt jelezte, hogy az ünnep nemcsak vallási esemény, hanem a politikai és társadalmi elit, valamint a „nép” közös reprezentációja, amelyben az állam, az egyház és a hadsereg egymást erősítő szereplőként vesz részt. A Szent István-i hagyomány kortárs értelmezése ebbe a rituális keretbe illesztve jelent meg úgy, mint „politikai végrendelet”, amely a nyugati kereszténységhez való tartozást, a „nyugati eszmékhez” való hűséget és a modern „Koppányokkal” – vagyis a nemzeti egységet és nyugati orientációt fenyegető téveszmékkel – szembeni következetes fellépést jelölte ki a jelen számára. Így az ünnepi rítus és az azt kísérő értelmező beszéd mód szorosan összekapcsolódott: a Szent Jobb köré szerveződő egyházi és katonai ceremóniák nemcsak a múltat idézték fel, hanem egyben a trianoni Magyarország jövőjére vonatkozó kollektív önértelmezés normatív irányát is kijelölték.³²

A református és evangélikus ünnepi gyakorlat a Horthy-korszakban kisebb társadalmi bázison, de hasonló logika mentén járult hozzá a közösségi önazonosság formálásához. A reformáció emléknapiját mindkét felekezet egyre inkább a „protestáns Magyarország” történelmi ünnepeként értelmezte, amelyben a hitújítás kezdete, a kora újkori üldözések és a nemzeti szabadságküzdelmek emlékezete összekapcsolódott a trianoni veszteség tapasztalatával. A református egyházi ünnepek a Horthy-korszakban szintén a közösségi önazonosság rituális megerősítésének fontos alkalmai voltak, és erős identitásformáló funkciót tölthettek be a protestáns közösségek körében.³³ A református ünnepi és beszédkultúra egyik legfontosabb sajátossága az volt, hogy a történelmi veszteséget nem pusztán politikai katasztrófaaként, hanem biblikus értelemben vett próbatételként és megtisztulási lehetőségként értelmezte.³⁴ Ravasz László református püspök Mohácsot és Trianont egyetlen történelmi-teológiai ívben láttatta, amikor azt hangsúlyozta, hogy a magyar történelem nagy törései után Isten Igéje a régi ember megöletése és az új ember megelevenedése rendjében új életet tud fakasztani, vagyis a nemzeti széthullásból lelki és közösségi megújulás születhet.³⁵

Ebben az értelmezésben a református ünnep a veszteség nyílt, bűnbánó és reményteljes feldolgozására tanított, miközben a közösséget arra ösztönözte, hogy saját sorsát az isteni gondviselés tágabb horizontjában értelmezze.³⁶ A reformáció emléknapija

³² Tízezrek vonultak fel Szent István káprázatos ünnepén. *Reggeli Újság*, 1933. augusztus 21. 1–2.

³³ RAVASZ 1926: 1–2.

³⁴ SEBESTYÉN 1926: 4.

³⁵ RAVASZ 1926.

³⁶ *Református Jövő* 1926: 1–2.

és az Országos Protestáns Napok a harmincas–negyvenes években ugyanezt a gondolati logikát tárgították közösségi eseménnyé, amikor az ünnepi istentiszteletek, előadások, felvonulások és emlékezések a szétszórt híveket egyetlen tudatosan megszervezett protestáns testként jelenítették meg.³⁷ A budapesti Protestáns Napok beszámolója ezt az összetartozást nem tömegezőként, hanem a kisebbségi létből fakadó lelki minőségként írta le: a közösséget a szenvedés emléke, az Ige elsődlegessége és a hitvalló egység tartja össze, s ebben a perspektívában a protestáns jelenlét politikai, kulturális és vallási dimenziói nem elválasztódnak, hanem egymást értelmezik.³⁸ Ez tette lehetővé, hogy a református és evangélikus ünnepek a vallási emlékezeten túl a nemzeti önkép formálásában is maradandó szerepet játsszanak.

A korszak prominens katonai ünnepei mint a nemzeti identitás alakítói

A Horthy-korszak katonai ünnepei az állami és egyházi ceremóniák olyan sorozatát alkották, amely a közösségi önazonosság formálásában meghatározó szerepet játszott. A kormányzó személyéhez, a Nemzeti Hadsereg bevonulásához, a hősi halottak emlékeztetéséhez, a honvédség hivatalos ünnepéhez és a történelmi gyászhoz kapcsolódó alkalmak egy éves ünnepi rendbe illeszkedve biztosítottak keretet a veszteség, az áldozatvállalás és a jövőre irányuló remény kollektív értelmezéséhez, amihez a Trianon-kultuszról és a populáris emlékezetpolitikákról szóló vizsgálatok kínálnak fogalmi hátteret.³⁹

A magyar hősök emlékűnnepje (május utolsó vasárnapja) a közösségi önazonosság formálásának egyik legfontosabb, jogilag is rögzített keretévé vált. Az 1924. évi XIV. törvénycikk az első világháborúban elesett katonák emlékeztetését emelte országosan kötelező emléknappá, kimondva, hogy a magyar nemzet „soha el nem múló hálával” tartozik azoknak, akik életüket áldozták a hazáért, és ezért minden év májusának utolsó vasárnapját a hősi halottak emlékének kell szentelni; a jogszabály indokolása szerint mindez az állami és egyházi megemlékezések összehangolt rendjére épült.⁴⁰ A budapesti központi ünnepségek a Hősök terén zajlottak, ahol az 1929-ben felavatott Hősök emlékköve (korabeli nevén: Nemzeti Hősök Országos Emlékköve) előtt a honvédség díszszemléje, a katonai tiszteletadás, a koszorúzások és a különböző felekezetek istentiszteletei egymáshoz illesztett program szerint követték egymást.⁴¹ A korabeli sajtótudósítások arra mutatnak rá, hogy a millenniumi emlékmű és a világháborús emlékkő együttes felavatása a honfoglalás ezeréves emlékét és a közelmúlt háborús áldozatát egymás mellé állította, ezzel a régi Magyarország „dicső születésének” és „áldozattal teljes eltemetetésének” gondolatát szorosan összekapcsolta a hősök napi megemlékezéssel, miközben a liturgikus szertartások, a katonai reprezentáció és a trianoni döntés „igazságtalanságát” tematizáló ünnepi beszédek olyan keretet alkottak, amelyben

³⁷ MAKAY 1940: 3.

³⁸ MAKKAI 1939.

³⁹ Vö. SZABÓ 2010.

⁴⁰ 1924. évi XIV. törvénycikk az 1914/1918. évi világháború hősi halottai emlékének megünnepléséről.

⁴¹ *Budapesti Hírlap* 1929a: 1.

a különböző társadalmi és felekezeti csoportok saját pozíciójukból, de közös nyelven erősítették meg a „hálás nemzet” önképét, a háborús halált és az országcsonkítást a keresztény–nemzeti önazonosság fogalmi rendszerébe ágyazva.⁴²

Külön hely illette meg a honvédnapot, amelyet kormányzói rendelet jelölt ki a fegyveres erők hivatalos ünnepévé. A június 28-án tartott, a jogszabály szerint elsősorban a honvédség belső közösségének ünnepe, ugyanakkor a „fegyveres erők ünnepeként” a hadsereg belső erejének és katonai szellemének a nemzet előtt történő ünnepélyes megnyilatkozását hivatott szolgálni.⁴³ Az ünnep felépítése – a csapatzászlók felvonása, az ünnepi sorakozó és díszszemle, a parancsnoki beszédek, a tábori istentiszteletek és az ezekhez kapcsolódó koszorúzások – jól illeszkedtek ahhoz a logikához, amely a hősök napján már a világháborús áldozatok kultuszán keresztül a veszteség és az áldozatvállalás közösségi megélését tette lehetővé. A budapesti helyőrség számára előírt központi koszorúzás és díszszemle, valamint az, hogy a laktanyák kapuit az ünnep délelőttjén megnyitották a civil lakosság előtt, jól mutatja, miként kívánta a honvédség a „nemzet minden társadalmi rétegével” való összetartozást a közös ünneplés tapasztalatává tenni.⁴⁴

A kormányzó születés- és névnapja (június 18. és december 6.) olyan kiemelt alkalmak voltak, amelyekben a honvédség díszszemléje, az istentiszteletek és a városi ünnepségek együtt jelentették meg a kormányzó személyét a „keresztény–nemzeti” államfelfogás megtestesítőjeként, s ezeken keresztül a katonai lojalitás és a társadalmi összetartozás demonstratív megerősítésének fórumaivá váltak.⁴⁵ Az aradi vértanúk napja (október 6.) ugyan formálisan nemzeti gyásznap maradt, mégis a katonai istentiszteletekkel, díszőrséggel és koszorúzásokkal kísért megemlékezések révén olyan emléknappá alakult, amelyben a honvédség jelenléte a történelmi veszteség és a hűség motívumait a mindenkori „hazáért hozott áldozat” fogalmával kapcsolta össze.⁴⁶ A Nemzeti Hadsereg 1919. november 16-i budapesti bevonulásának évenkénti ünneplése – a fehér lovon bevonuló fővezér képével, a díszszemlékkel és hálaadó istentiszteletekkel – a Horthy-rendszer önértelmezésének egyik kulcsdátumává vált, amely a „rend helyreállítását” és a „keresztény Magyarország” újjászervezését állította a kollektív önazonosság középpontjába, és ezzel a honvédség ünnepi jelenlétét a politikai rendszer legitimitásának rituális megerősítésévé emelte. A tizenötödik évfordulóról szóló pesti hírlapi tudósítás jól érzékelteti, miként szerveződött a Vérmezőn tartott katonai díszszemle köré a politikai, gazdasági és társadalmi elit, valamint a különféle szervezetek – az újságíró-egyesület, a gyáriparosok, a grafikai ipar, a frontharcos szövetség, a budai izraelita hitközség – hódolata, s hogyan kapcsolódott mindehhez a külföldi (elsősorban olasz) sajtó elismerő visszhangja. A részletesen rögzített ünnepi rend (a kormányzó fogadása, a Himnusz, a csapatok szemléje és díszmenete, az ötperces munkaszünetek elrendelése) azt mutatja, hogy az évforduló nemcsak emléknap, hanem a társadalom legkülönbözőbb szegmenseit mozgósító lojalitásgyakorlat volt,

⁴² *Budapesti Hírlap*, 1929b: 3.

⁴³ *Pesti Hírlap* 1941: 4; Katolikus Tábori Püspökség [é. n.].

⁴⁴ FÜLEKI 2023: 113–114, 118.

⁴⁵ TURBUCZ 2015: 135–144, 154–160.

⁴⁶ *Nemzeti Újság* 1930: 2.

amelyben a kormányzó személye, a Nemzeti Hadsereg és a „magyar újjáépítés” gondolata szorosan összefonódva jelent meg a nyilvánosság előtt.⁴⁷

A korszak katonai emléknapjainak és ünnepeinek fontos jellemzője, hogy a hadsereg és a nemzet egységét, valamint a trianoni békediktátum elleni tiltakozást (revíziós törekvések) hivatottak kifejezni. A katonai esküvételek ünnepélyes keretek között zajlottak ezeken a nyilvános, nagy létszámú részt vevő közönség előtt zajló eseményeken.

Összegzés

Az egyházi önértelmezésben Trianon nem pusztán politikai katasztrófa, hanem vallási-erkölcsi jelentésű történelmi törésként jelenik meg. A pásztorlevelek és prédikációk gyakran a nemzeti bűnökért járó isteni fenyítés felől értelmezik az országvesztést, ugyanakkor a „megtartó gondviselés” próbatételeként beszélnek róla, és a hűség, valamint a megtérés szükségességét hangsúlyozzák. A történeti egyházszervezet feldarabolódása fokozatosan olyan „választott traumává” rögzül, amelyet a közösség újra meg újra felidéz, és amelyhez az engesztelés, a bűnbánat és az áldozatvállalás motívumai kapcsolódnak. Ebből a szempontból a két világháború közötti időszak egyházi kezdeményezései nem pusztán reflexek. Az engesztelő napok, emlékévek és nemzeti szentekhez kötődő ünnepek a trauma értelmezési keretét hozzák létre, és azt mutatják, hogyan lehet a veszteséget a gondviselésben bízó közösség tapasztalatává formálni. A katolikus egyházban a Szent István-kultusz és az országos, illetve egyházmegyei engesztelő szertartások a „csonka ország” élményét a keresztény–nemzeti identitás narratívájába illesztik, míg a protestáns felekezetek böjti és emlékező istentiszteletei a történelmi veszteséget a bibliai próbatétel, a „maradék” megőrzése és a jövőbeli megújulás reménye felől értelmezik újra.

Trianon az egyházi diskurzusban így egyszerre válik identitásválság és identitásképzés forrásává. A szétszakítottság tapasztalata kényszeríti ki, hogy az egyházak újra megfogalmazzák, mit jelent „magyar egyháznak” lenni egy többállamú térben, ahol a felekezeti, nemzeti és állami határok már nem fedik egymást. A Horthy-korszak egyházi ünnepei ezért nem csupán liturgikus események, hanem a kollektív önazonosság rendezésének visszatérő színterei, ahol a politikai traumát vallási nyelven értelmezik újra és újra.

Felhasznált irodalom

- A kormányzó jubileuma (1934). *Pesti Hirlap*, 56(258) 3. – 1934. november 16.
 A legmagyarabb ünnep (1933). *Pesti Hirlap*, 55(180), 1. – 1933. augusztus 20.
 A magyar nemzet tiszteletadása – félmillió hősi halottjának (1929b). *Budapesti Hirlap*, 49(118), 3–4. – 1929. május 28.
 ANDAHÁZI SZEGHY VIKTOR (2019): Trianontól Bledig. A magyar királyi honvédség szervezése és lehetőségei 1920–1938 között. *Hadtudomány*, 29(3), 15–23. Online: <http://doi.org/10.17047/HADTUD.2019.29.3.15>

⁴⁷ *Pesti Hirlap* 1934: 3.

- BALLA Tibor (2020): A trianoni békediktátum és az önálló magyar haderő. *Honvédségi Szemle*, 148(3), 109–122. Online: <http://doi.org/10.35926/HSZ.2020.3.10>
- BEKE Margit (2005): A katolikus egyházi közigazgatás alakulása a Kárpát-medencében 1920–1947 között. *Levéltári Szemle*, 55(2), 39–46.
- CZENTHE Miklós (2022): Trianon hatása a felvidéki magyar evangélikusokra. In ZOMBORI István (szerk.): *Trianon és az egyházak*. Budapest: Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 77–106.
- CSERMELYI József (2022): Az evangélikus egyház a trianoni béke utáni években. In ZOMBORI István (szerk.): *Trianon és az egyházak*. Budapest: Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 711–718.
- FEISCHMIDT, Margit (2020): Memory-Politics and Neo-Nationalism: Trianon as Mythomoteur. *Nationalities Papers*, 48(1), 130–143. Online: <https://doi.org/10.1017/nps.2018.72>
- FÜLEKI Réka (2021): A kulturális emlékezet megjelenése a katonai protokollban. *Hadtudományi Szemle*, 14(1), 99–111. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2021.1.7>
- FÜLEKI Réka (2023): A tisztavatás hagyománya Magyarországon. *Hadtudományi Szemle*, 16(3), 111–120. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.3.9>
- HÖRCSIK Richárd (2022): Trianon és a Magyar Református Egyház. In ZOMBORI István (szerk.): *Trianon és az egyházak*. Budapest: Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 693–710.
- Hősök emléke (1929a). *Budapesti Hírlap*, 49(116), 1. – 1929. május 26.
- ILG, Barbara (2021): The Representation of Trianon Trauma as a Chosen Trauma in Political Newspapers (1920–2010) in Hungary. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 12(1), 51–93. Online: <https://doi.org/10.14267/CJSSP.2021.1.3>
- ILG Barbara (2022): A trianoni trauma, mint a magyar csoport választott traumájának kutatása a politikai napilapokban 1920–2010. *Jel-Kép*, 11(2), 25–56. Online: <https://doi.org/10.20520/JEL-KEP.2022.2.25>
- Isten rostájában (1926). *Református Jövő*, 2(26), 1–2. – 1941. június 27.
- Katolikus Tábori Püspökség [é. n.]: *Magyar Honvédelem Napja*. Online: <https://ktp.katolikus.hu/hitunk-es-eletunk/katonai-unnepek/magyar-honvedelem-napja>
- KOCSIS Károly (2009): Ethnicity and Religion. In KOCSIS, Károly – SCHWEITZER, Ferenc (szerk.): *Hungary in Maps*. Budapest: Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Sciences, 96–103.
- KOVÁCS Éva (2015): Trianon, avagy „tragikus fordulat” a magyar történetírásban. *Korall*, 16(59), 82–107.
- MAKAY Miklós (1940): A hazatért Erdély és a vizsolyi Biblia jegyében. Beszámoló a második Országos Protestáns Napokról. *Református Jövő*, 1(34), 3. – 1940. november 9.
- MAKKAI László (1939): Protestáns Napok Budapesten. *Protestáns Szemle*, 48(1–12), 554–557.
- Október 6. (1930). *Nemzeti Ujság*, 12(227), 2. – 1930. október 7.
- OROSZ Attila (2022): Délvidéki történések a református egyházban. In ZOMBORI István (szerk.): *Trianon és az egyházak*. Budapest: Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 379–392.
- RAVASZ László (1926): Mohács. *Kálvinista Szemle*, 7(35), 1–2.
- SEBESTYÉN Jenő (1926): Az Úr színe előtt. *Kálvinista Szemle*, 7(35), 4.

- SOMOGYI Alfréd (2022): „A babiloni vizek mellől jöttünk hozzád, Istenünk...” A felvidéki reformátusság helyzete az 1918–1923 közötti időszakban. In ZOMBORI István (szerk.): *Trianon és az egyházak*. Budapest: Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 43–76.
- STYAHULA László (2022): Felső-Magyarország katolikus egyházi közigazgatása 1918–1925 között. In ZOMBORI István (szerk.): *Trianon és az egyházak*. Budapest: Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 13–42.
- SZABÓ Ildikó (2010): Az egyházak közreműködése a nemzeti identitás formálásában a Horthy-korszakban. *Iskolakultúra*, 7(3–4), 33–52.
- Szent István napi program (1933). *Uj Nemzedék*, 15(188), 2. – 1933. augusztus 20.
- Tízezrek vonultak fel Szent István káprázatos ünnepén (1933). *Reggeli Ujság*, 5(34), 1–2. – 1933. augusztus 21.
- TURBUCZ Dávid (2015): *A Horthy-kultusz 1919–1944*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- TURBUCZ, Dávid (2023): The Horthy Cult in Hungary between 1919 and 1944. *Historical Studies on Central Europe*, 3(2), 68–89. Online: <https://doi.org/10.47074/HSCE.2023-2.05>
- TURNER, Victor (1969): *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine.
- UJHÁZI Lóránd (2020): A trianoni békeszerződés és a szentszéki rendelkezések hatása a magyar egyházigazgatási rendszerre. In BARNA Attila (szerk.): *Trianon 100. Tanulmányok a békeszerződés centenáriuma*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 459–478.
- ULAKCSAI Zoltán (2022): A Romániai Zsinatpresbiteri Evangélikus Egyház története. In ZOMBORI István (szerk.): *Trianon és az egyházak*. Budapest: Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 267–278.
- ZOMBORI István (2022): Előszó. In ZOMBORI István (szerk.): *Trianon és az egyházak*. Budapest: Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 9–12.

Jogi forrás

1924. évi XIV. törvény az 1914/1918. évi világháború hősi halottai emlékének megünnepléséről. Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92400014.TV>